

พุทธวิธีในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาล

Buddhist Methods for Transformation of Untouchable Life

พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต)
Phramahā Prakasit Ācārapālī (Kaewkongket)

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธวิธีในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาลจากการศึกษาพบว่า จัณฑาลเป็นคำเรียกบุตรที่เกิดจากมารดาเป็นนางพรหมณีกับบิดาวรรณะศูทร (มารดามีวรรณะสูงกว่าบิดา) ในชุมชนที่ถือวรรณะเคร่งครัด คนวรรณะสูงจะแสดงความรังเกียจจัณฑาลด้วยการไม่ต้องการพบเห็น ไม่กินอาหารที่เป็นเดน ไม่ให้อยู่เหนอลม เหนือน้ำ ไม่เข้าใกล้ เพราะกลัววรรณะของตนจะเศร้าหมอง ทำให้จัณฑาลต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความยากลำบาก

พระพุทธองค์ไม่เห็นด้วยกับการใช้เรื่องวรรณะกีดกันจัณฑาล จึงแสดงวิธีปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาล สรุปเป็น ๒ แนวทางกว้างๆ คือ (๑) ในระดับสังคม ทรงสอนผู้คนให้เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องวรรณะ ให้พิจารณาคนที่กรรมหรือการกระทำคือ ไม่ว่าจะเกิดในวรรณะใด ถ้าตั้งอยู่ในธรรม ทำแต่กรรมดี ก็ถือว่าเป็นคนดีควรยกย่องสรรเสริญ (๒) ในระดับบุคคล ทรงสอนจัณฑาลให้ตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพความเป็นมนุษย์ของตน ไม่ให้ย่อท้อยอมจำนนต่อโชคชะตาที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ จัณฑาลก็ถือว่ามีโอกาสที่จะพัฒนาให้ถึงเป้าหมายสูงสุดได้เหมือนกับคนในวรรณะอื่น

Abstract

This article aims to study Buddhist methods for transformation of untouchable life. The finding found that “Untouchable” is the term for a child born from a mother who is female Brahmin and a father in Sudra caste (Mother has higher caste than father). People in high caste will express disgust on an untouchable by refusing to look at or interact with an untouchable, not eating any food left over from an untouchable, not allowing an untouchable to stand windward and upstream, and not being near untouchable, because an untouchable will make people in their caste tainted. As a result, an untouchable has difficulties living in a society.

Lord Buddha disagreed with using caste as a way to exclude an untouchable from a society. As a result, he demonstrated methods for transformation of an untouchable’s life : (1) Socially, Lord Buddha taught people to stop despising other people due to caste. He also taught people to consider others from their Karma or action, i.e., if such people behave properly with good moral, they are good people and deserve to be admired regardless of their caste; (2) Individually, Lord Buddha taught untouchable to realize his/her dignity and potential of human being therefore he/she should not be discouraged and surrender to unfair destiny. Lord Buddha granted religious right to an untouchable because Dhamma or teaching in Buddhism is unbiased and not under anyone’s power. Hence, an untouchable was considered having an opportunity to develop themselves to reach their highest goal just like people from other castes.

๑. บทนำ

ชาวชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลมีความเชื่อและดำเนินชีวิตตามหลักของศาสนาพราหมณ์มาเป็นเวลายาวนาน เมื่อพระพุทธองค์ออกประกาศพระศาสนาทรงพิจารณาเห็นว่าหลักความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ ที่พราหมณ์สั่งสอนมีความคลาดเคลื่อนอยู่ จึงแสดงหลักคำสอนจำนวนหนึ่งด้วยความมุ่งหมายที่จะแก้ไขความเชื่อเหล่านั้น เพื่อให้ได้ทำความเข้าใจใหม่ให้ถูกต้องและเข้าถึงความจริงแท้^๑ หลักความเชื่อของพราหมณ์ประการหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญ คือ ระบบวรรณะ ที่แบ่งแยก

^๑ดูรายละเอียดใน พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

คนออกเป็น ๔ ชั้น ได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์เป็นคนชั้นสูง และศูทรเป็นวรรณะต่ำ^๒ นอกจากนี้ยังมีคนอีกจำพวกหนึ่งที่มีฐานะทางสังคมต่ำต่อยกว่าศูทร คือ จัณฑาล คนพวกนี้จะถูกคนวรรณะสูงรังเกียจไม่ปรารถนาแม่แต่จะพบเห็น ในการประกาศคำสอนของพระพุทธองค์ทรงชักชวนชนทุกวรรณะให้มาอยู่ในอ้อมโอบแห่งธรรมะที่พระองค์ได้ค้นพบ^๓ พระองค์แสดงธรรมแก่คนทุกวรรณะรวมทั้งจัณฑาลด้วย ตรัสย้ำไม่ให้ใช้วรรณะเป็นเครื่องกีดกัน กีดกันพวกจัณฑาลให้ต่ำต่อยกว่าคนวรรณะอื่น ทรงแสดงธรรมชี้แจงเหตุผลด้วยอุปมาหลายจนสังคมยอมรับว่า จัณฑาลกับคนในวรรณะ ๔ ว่าโดยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความสามารถในการศึกษาปฏิบัติสุจริตธรรมไม่ต่างกัน

บทความนี้จะศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจัณฑาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อันจะทำให้ทราบว่า ในสมัยพุทธกาล พราหมณ์กับพระพุทธศาสนามีทัศนะต่อจัณฑาลอย่างไร จากนั้นจะพิจารณาว่าพระพุทธองค์ใช้วิธีใดในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจัณฑาล มีรายละเอียดต่อไปนี้

๒. ความหมายของคำว่า จัณฑาล

คำว่า จัณฑาล (จณฑาล) เป็นคำเรียกบุตรที่เกิดจากมารดาเป็นนางพราหมณีกับบิดาวรรณะศูทร^๔ (มารดามีวรรณะสูงกว่าบิดา) หากเป็นหญิงเรียกว่า จัณฑาลี (จณฑาลี)^๕

นอกจากนี้ คำว่า จัณฑาล ยังใช้ในความหมายอื่นด้วย แต่ไม่เกี่ยวกับชาติกำเนิด กล่าวคือเป็นคำเรียกคนที่มีนิสัยดูร้าย^๖ เป็นคำเรียกบุคคลที่ไม่ยึดมั่นในธรรมหรือทำเนียมปฏิบัติที่ถือสืบๆ กันมา^๗ เป็นคำเรียกสัตว์ที่มีนิสัยละโมภหรือทำตัวเป็นที่รังเกียจของสัตว์ตัวอื่น^๘ เป็นคำเรียกการเล่น

^๒ บรรจบ บรรณรุจิ, **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

^๓ กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, **อินเดีย อนุทวีปที่น่าทึ่ง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : คยาม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖.

^๔ จริยา เจริรัตน์, “วรรณะศูทรในสมัยพระเวท, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๔๘.

^๕ ชู.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๙๕-๑๙๗/๓๔.

^๖ จณฑเทติ ปเฟตตีติ จณฑาล, พระธรรมกิตติวงศ์, **ศัพท์วิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔๒.

^๗ เรียกพราหมณ์ผู้มีภรรยาไม่เลือกวรรณะ เลี้ยงชีพด้วยการงานทุกอย่างว่า พราหมณ์จัณฑาล. ดูรายละเอียดในอง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๒/๓๑๖-๓๒๔. เรียกอุบาสกที่ไม่ยึดมั่นในอุบาสกธรรม ๕ ว่า อุบาสกจัณฑาล. อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๕/๒๙๒.

^๘ เรียกนางนกลาลิกาชื่ออนาสลิกาที่โกหกว่า นกจัณฑาล. ชู.ชา.เอกก.อ. (ไทย) ๕๖/๓/๒/๔๓๗, นางราชสีห์คิดว่าสุนัขจิ้งจอกคล้ายตัวจัณฑาล. ชู.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๓/๓/๑๒.

ขลุบทำด้วยเหล็ก การเล่นชักผ้าเปลือกไม้ของพวกจันทาล^๙ และเป็นคำดำ สบประมาท หรือประณามบุคคลที่ตนไม่พอใจ^{๑๐} ในบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะจันทาลในความหมายแรกเท่านั้น

๓. ความเป็นมาของจันทาล

คัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงทัตตะของพราหมณ์เกี่ยวกับวรรณะไว้ว่า พราหมณ์ถือว่า วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรเป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม เกิดจากพระพรหม เป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพระพรหม^{๑๑} พราหมณ์เชื่อกันมาแต่โบราณอีกว่า คนในวรรณะ ๔ เกิดจากอวัยวะส่วนต่างๆ ของพระพรหม ดังความในอรรถกถาว่า

พวกพราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม พวกกษัตริย์เกิดจากพระอุระ (อก) ของ พระพรหม พวกแพศย์เกิดจากพระนภี (สะดือ) ของพระพรหม พวกศูทรเกิดจากพระชานู (เข่า) ของพระพรหม พวกสมณะเกิดจากหลังพระบาท (เท้า) ของพระพรหม^{๑๒}

พราหมณ์บอกอีกว่า พระพรหมกำหนดหน้าที่ของคนในวรรณะ ๔ ไว้อย่างชัดเจน เป็นอาชีพประจำวรรณะเปลี่ยนไม่ได้ ดังความในอรรถกถาว่า

พระพรหมนิรมิตวรรณะ ๔ มีพราหมณ์เป็นต้น แล้วกล่าวกะพราหมณ์ทั้งหลายผู้ประเสริฐเป็น อันดับแรกว่า พวกท่านจงยึดการศึกษาไตรเพทเท่านั้น อย่างกระทำการสิ่งอะไรอื่น กล่าวกะพระราชา ว่า พวกท่านจงปกครองแผ่นดินอย่างเดียว อย่างกระทำการสิ่งอะไรอื่น กล่าวกะพวกแพศย์ว่า พวกท่าน จงยึดการไถนาอย่างเดียว กล่าวกะพวกศูทรว่า พวกท่านจงยึดการบำเรอวรรณะ ๓ อย่างเดียว^{๑๓}

^๙ ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๑/๒๑๑.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๖/๒๐๕.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

^{๑๒} ม.มู.อ. (ไทย) ๑๙/๑/๓/๔๗๗, ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑๑๓/๔๖.

^{๑๓} ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๔/๔/๓/๙๔.

บรรดาคน ๔ วรณะนั้น กษัตริย์และพราหมณ์จัดว่าเป็นผู้มีชาติกำเนิดสูง^{๑๔} ผู้ที่ถือเครื่องครัด จะไม่ยอมแต่งงานข้ามวรรณะ หากแต่งงานข้ามวรรณะบุตรที่เกิดมาจัดเป็นวรรณะสังกะระ^{๑๕} พราหมณ์ที่มีภรรยาเป็นศูทรย่อมถูกสังคามรังเกียจ แต่ถ้าหญิงอารยันมีสามีเป็นศูทรปฏิบัติกริยาที่เกิดขึ้นจะรุนแรงมากกว่าและบุตรที่เกิดจากการแต่งงานมีฐานะต่ำกว่าทั้งบิดามารดา แต่ที่ร้ายแรงที่สุด คือ กรณีที่นางพราหมณ์มีสามีเป็นศูทรมีบุตรเกิดมาเป็นจันทาล^{๑๖} แต่บางท่านกล่าวละเอียดลงไปอีกว่า “หากคนในวรรณะสูงแต่งงานกับคนวรรณะต่ำ ทายาทที่เกิดมาก็จะถูกจัดอยู่ในวรรณะที่ต่ำกว่าวรรณะของทั้งบิดาและมารดา เช่น พวกวรรณะสูง คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ถ้าแต่งงานกับศูทร บุตรที่เกิดมาจะถูกจัดเป็นจันทาล”^{๑๗} ถือว่าเป็นผู้มีเป็นผู้มีชาติกำเนิดต่ำที่สุดในหมู่มนุษย์^{๑๘} จันทาลนี้ผู้รูปร่างท่านกล่าวว่าไม่มีปรากฏในพระเวท จึงน่าจะเป็นวรรณะที่เกิดขึ้นในภายหลัง จัดเป็นคนนอกวรรณะ

๔. ประเภทของจันทาล

จันทาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสนาจําแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) จันทาลที่เกิดจากมารดาเป็นนางพราหมณ์กับบิดาวรรณะศูทร จัดเป็นจันทาลโดยชาติกำเนิด^{๑๙}บางท่านหมายรวมถึงบุตรที่เกิดจากการแต่งงานระหว่างคนวรรณะสูงกับคนวรรณะต่ำ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ หรือแพศย์ แต่งงานกับศูทรมีบุตรออกมาเป็นจันทาล^{๒๐}

(๒) จันทาลที่เกิดจากบิดามารดาที่เป็นจันทาลทั้งคู่ เรียกว่า จันทาลบุตร^{๒๑}

(๓) จันทาลที่เป็นไปตามลัทธินิยมของพราหมณ์ กล่าวคือ ในสมัยก่อนพุทธกาล มีประเพณีอยู่ว่า คนจันทาลโกรธนอนตายใกล้ประตูห้องของผู้ใด คนที่อยู่ในห้องของผู้นั้นทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล จันทาลตายกลางเรือนของผู้ใด คนที่อยู่ในเรือนทั้งหมดต้องเป็นจันทาล จันทาลตายที่ประตูเรือนของผู้ใด คนที่อยู่ในเรือนระหว่างสองข้างต้องเป็นจันทาล จันทาลตายที่ลานบ้านของผู้ใด คนที่อยู่ในเรือนทั้ง ๑๔ หลัง (นับจากเรือนนั้นไปข้างละ ๗ หลัง) ทั้งหมดต้องตกเป็นจันทาล^{๒๒}

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๒.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๙/๕๑๐, ดูรายละเอียดใน ที.ลี. (ไทย) ๙/๒๗๕/๙๖-๙๗.

^{๑๖} จริยา เจริรัตน์, วรรณะศูทรในสมัยพระเวท, หน้า ๔๘.

^{๑๗} ผาสุก อินทรารุช, **โบราณคดีอินเดีย**, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๕๗.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๒, ชุ.ชา.วิสตติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๔๙.

^{๑๙} จันทาโลติ ชุจจณฑาโล. ชุ.ม.อ. (ไทย) ๖๕/๕/๑/๗๘๑.

^{๒๐} ผาสุก อินทรารุช, **โบราณคดีอินเดีย**, หน้า ๕๗.

^{๒๑} จณฑาลสส ปุตุโต จณฑาลปุตุโต. ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๖/๑/๕/๓๔๙.

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒/๑/๑๕๕, ชุ.จริยา.อ. (ไทย) ๗๔/๙/๓/๓๑๗.

(๔) บุคคลที่ถูกกษัตริย์ถอดจากรวรรณะเดิมแล้วให้เป็นจัณฑาล^{๒๓}

จัณฑาล ๔ ประเภทนี้ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีพบมากคือ ๒ ประเภทข้างต้นและถือเป็นพวกที่รับทราบกันทั่วไปในสังคม ส่วนประเภทที่ ๓-๔ พบในชาดกเพียงไม่กี่เรื่องเท่านั้น

๕. ทำที่ของคนวรรณะสูงที่มีต่อจัณฑาล

ในชุมชนที่ถือวรรณะไม่เคร่งครัด คนวรรณะสูงบางคนให้อาหารหรือจ้างจัณฑาลให้ทำงานได้ แต่ในชุมชนที่ถือวรรณะเคร่งครัด คนวรรณะสูงจะรังเกียจพวกจัณฑาลมาก เพราะถือว่าเป็นผู้มีชาติกำเนิดต่ำไม่ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญในสังคม^{๒๔} ทำที่ต่อจัณฑาลพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) ไม่ต้องการเห็นจัณฑาล หากบังเอิญเห็นขณะที่กำลังไปงานนักขัตฤกษ์ก็มักจะยกเลิกแล้วทำการล้างตาด้วยน้ำหอม บางครั้งจัณฑาลเดินไปให้คนวรรณะสูงพบเห็นแล้วถูกทำร้ายร่างกายจนเจ็บสาหัสด้วยการเอาไม้เรียวสำหรับลงอาญาโบยตี ตบปาก ถลกหนังแล้วลากไปให้พ้นทาง^{๒๕}

(๒) ไม่ดื่มน้ำหรืออาหารที่เป็นเดนของจัณฑาล คนที่เผลอกินเดนของจัณฑาลเข้าไปจะถือว่าเป็นวรรณะไม่บริสุทธิ์ เกิดความรังเกียจ เสียใจจนกระอักเลือด บางคนถึงกับหนีผู้คนไปเสียชีวิตในป่า^{๒๖}

(๓) ไม่ยอมให้จัณฑาลอยู่เหนือบ่าหรือเหนือน้ำ เพราะถือว่าจัณฑาลเป็นกาลกิณี กล่าวลามหรือน้ำจะพัดผ่านร่างกายจัณฑาลมาถึงตัวเองทำให้วรรณะไม่บริสุทธิ์^{๒๗}

(๔) ไม่นั่งไม่นอนในที่เดียวกันกับจัณฑาล แต่หากมีความจำเป็น เช่น ไปพักค้างคืนในที่อื่นก็จะพักอยู่คนละมุมห้อง ไม่นั่งไม่นอนใกล้กัน^{๒๘}

(๕) ไม่ยอมกราบไหว้ ไม่ถวายอาหารบิณฑบาตแก่ดาบสที่เคยเป็นจัณฑาลและแม้ว่าจะล่วงเกินจนต้องคำสาปก็จะไม่ยอมขอขมา จัณฑาลบางคนถูกพวกพราหมณ์บีบบังคับจึงแอบออกบวชเป็นดาบสแล้วเจริญกรรมฐานได้อภิญญาสมบัติภายหลังถูกจับได้ถูกล้างหารก็มี^{๒๙}

^{๒๓} เรื่องลักษณะนี้พบในอรรถกถา เช่น กรณีพระเจ้าเอกราชผู้ครองเมืองปุพพวดี. ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๔/๔/๓/๑๕๒-๒๐๔.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๓๕๙/๒๓๐, อภิ.วิ.มุขฎีกา (บาลี) ๔๓๓/๑๘๓.

^{๒๕} ชุ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๑๙.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๒๗, ชุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๕๗/๓/๓/๑๖๕.

^{๒๗} ชุ.ชา.ฉก.อ. (ไทย) ๕๙/๓/๕/๑๕.

^{๒๘} ส.น.อ. (ไทย) ๒๖/๒/๗๗๗.

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.วิสติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๘-๓๐.

จันทาลจะมีคำพูดบางคำที่พูดจนชินปากในหมู่บ้าน คำเหล่านี้แม้จะระมัดระวัง แต่บางครั้งก็จะเปลือยออกในเวลาสั้นๆ คนในวรรณะอื่นจะไม่ทราบความหมาย เช่น คำว่า “ขลุ ขลุ” หรือ “นิคฺคฺล นิคฺคฺล” บางคนปิดบังชาติกำเนิดไปเรียนหนังสือกับพรหมณ์เปลือยตัวกล่าวคำพูดนั้นออกมา แม้พรหมณ์จะไม่รู้ความหมาย แต่จะรู้ได้ว่าคนพูดเป็นจันทาล^{๓๐}

๖. ที่อยู่อาศัย การศึกษาและการดำรงชีพของจันทาล

ชุมชนที่พวกจันทาลอาศัยอยู่เรียกว่า “จันทาลคาม” มีประตูบอกริเวณไว้ด้วย มักจะตั้งอยู่นอกเมืองไม่ไกลนักเพื่อจะได้เข้ามาขออาหารได้สะดวก บางที่มีคนอยู่มากถึง ๑,๐๐๐ ครอบครัว มีหัวหน้าหมู่บ้านดูแลความสงบเรียบร้อย บ้านเรือนสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายๆ ไม่คงทนถาวรนัก ในหมู่บ้านที่มีคนอยู่รวมกันมากๆ มักถูกพูดถึงด้านความสกปรกอยู่เสมอ^{๓๑} เนื่องจากไม่มีคนดูแลความสะอาด การเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวก็อยู่กันอย่างง่าย ๆ บางครอบครัวยากจนมาก แม่ต้องเข้าป่าหาพื้เก็บผักถึงกับต้องปล่อยให้ลูกนอนกับฝูงสุนัขและกินนมสุนัขจนเติบโตก็มี^{๓๒}

พวกจันทาลจะไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเหมือนคนวรรณะอื่นๆ หากอยากจะเรียนต้องปลอมตัวไปขอเรียนกับอาจารย์ในเมืองอื่น จันทาลที่พอจะเป็นอาจารย์หาได้ยากหรือหากบางคนมีความรู้พอจะสอนศิลปะแก่ศิษย์ ศิลปะที่สอนก็มีวัตถุประสงค์เพื่อหารายได้เลี้ยงชีพเท่านั้น

การแสดงศิลปะของจันทาล ชื่อว่า “จันทาลวังสโรชณะ” เป็นศิลปศาสตร์ที่เรียนกันในกลุ่มเล็กๆ ผู้เป็นอันตเวทสิกเรียนรู้อาจารย์โดยตรง เมื่อเรียนจบแล้วบางคนไปแสดงศิลปะร่วมกันบริเวณประตูเมือง อรรถกถากล่าวถึงศิลปะของจันทาล ๓ สาขา คือ

(๑) จันทาละ ได้แก่ การเล่นขลุทำด้วยเหล็ก หรือ การเล่นชักผ้าเปลือกไม้

(๒) วังสะ ได้แก่ การเล่นยกไม้ไผ่ขึ้นแล้วเล่นไต่ราว^{๓๓}

(๓) โทระนะ ได้แก่ การเล่นล้างกระดุก คือ ในชนบทบางแห่ง เมื่อญาติตาย เขาจะไม่เผาแต่จะเก็บฝังไว้ พอรู้ว่าศพเปื่อยแล้วก็นำอัฐิออกมาล้าง ทาด้วยของหอมแล้วเก็บไว้ในคราวนักษัตรฤกษ์ เขาจะตั้งอัฐิไว้แห่งหนึ่ง ตั้งสุราเป็นต้นไว้แห่งหนึ่งแล้วพากันร้องให้คร่ำครวญตีฆ้อง^{๓๔}

^{๓๐} พุ.ชา.วิสตติ.ชา.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๓๙.

^{๓๑} ดูตัวอย่างใน พุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๓๘๘, พุ.ป.อ. (ไทย) ๕๘/๗/๑/๕๙.

^{๓๒} พุ.ชา.วิสตติ. (ไทย) ๒๗/๕๑-๕๑/๔๗๘.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๕/๒๔๑, ส.ม.อ. (ไทย) ๓๐/๕/๑๔๕๔-๔๕๕.

^{๓๔} จันทาลวังสโรชณะ นาม สิบปี. พุ.ชา.วิสตติ.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๓๗, ที.ล.อ. (ไทย) ๑๑/๑/๒๑๑-๒๑๒.

ส่วนการดำรงชีพของจันทาลพบว่า จันทาลบางคนไม่ประกอบอาชีพ บางคนอยู่ในชุมชนที่ การถือวรรณะไม่เคร่งครัดทำให้ได้รับโอกาสทำงานหาเลี้ยงชีพได้บ้าง พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(๑) จันทาลบางคนเมื่อหิวก็จะถือกระบือหรือหิ้วตะกร้าถุงผ้าขายขาดเดินเข้าเมืองเพื่อขอ อาหารที่ผู้ใจบุญเตรียมไว้แจกคนกำพร้าและคนเดินทางไกล บางคนเริ่มขอทานตั้งแต่วัยเด็ก^{๓๕}

(๒) จันทาลบางพวกรวมกันอยู่ในจันทาลคามนอกเมืองจำนวนถึง ๑,๐๐๐ หลัง ประกอบ อาชีพรับจ้างทำงานตามแต่จะมีคนจ้าง เช่น กวาดถนน ขนขยะ ขนอุจจาระปัสสาวะ ลอกท่อ ทิ้งศพ^{๓๖}

(๓) จันทาลบางคนแสดงศิลปะแล้วขอรับบริจาคทรัพย์จากผู้ที่มาชมการแสดง^{๓๗}

(๔) จันทาลบางคนมีความสามารถทำเตียงนอนและตั้งขายนำเงินมาใช้จ่ายเลี้ยงบุตรภรรยา^{๓๘} จันทาลบางคนรู้จักมนต์ทำให้มะม่วงออกผลนอกฤดูกาล^{๓๙}

(๕) จันทาลบางคนมีความสามารถช่างและอาศัยความคึกเคยส่วนตัว ทำให้มีโอกาส ประกอบอาชีพการซ่อมของเก่า^{๔๐}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การดำรงชีพของจันทาลค่อนข้างลำบาก อาชีพที่คนจันทาลทำมักจะเป็นอาชีพที่คนทั่วไปรังเกียจ ใช้แรงงานหนัก สกปรกและค่าจ้างต่ำ แม้จะสามารถเช่าที่ทำการ เกษตร ไปได้ แต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

๗. การพ้นจากความเป็นจันทาล

พราหมณ์ถือว่า การที่กำเนิดในวรรณะ ๔ เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ชูทรก็เพราะได้ ทำกรรมที่จะให้ได้เกิดในวรรณะนั้นๆ ดังนั้น เมื่อเกิดในวรรณะไหนก็ต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่และมีหน้าที่ประจำวรรณะที่ต้องทำให้ดีที่สุด เช่น ลิทธิของวรรณะชูทรมีจำกัดแค่ไหนก็ต้องทำอยู่ใน ขอบเขตนั้น เมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็นับว่าเป็นกรรมดี มีความหวังที่จะไปเกิดในวรรณะสูงขึ้นในชาติหน้า และมีทางที่จะเจริญก้าวหน้าบรรลุโมกษะหลุดพ้นเข้าถึงพรหมได้ แต่ตราบใดที่ยังเป็นวรรณะชูทรอยู่ ชาตินั้นทั้งชาติไม่มีทางที่จะเจริญก้าวหน้าในทางจิตใจ ไม่มีทางที่จะได้ศึกษาพระเวทและเข้าถึงพรหม ได้ แต่พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างวรรณะ ๔ นี้ คือสอนว่า คนเราจะสูงหรือต่ำ ทรม

^{๓๕} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๑๙๒-๑๙๔.

^{๓๖} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๑๙๒-๑๙๔, ัจฉนุชทุกกจณฺทาลา. พ.ชา.จตุกก.อ. (ไทย) ๕๙/๓/๔/๙๐๕.

^{๓๗} ุรายละเอียดใน พ.ชา.วิสตี.อ. (ไทย) ๖๑/๓/๗/๓๗.

^{๓๘} พ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๑๙๕/๒๙.

^{๓๙} ุรายละเอียดใน พ.ชา.เตรส.อ. (ไทย) ๖๐/๓/๖/๒๑๓-๒๒๒.

^{๔๐} พ.ชา.อสีตี.อ. (ไทย) ๖๒/๔/๑/๕๖๖.

หรือประเสริฐ ไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด แต่อยู่ที่กรรม ใครทำดีคนนั้นก็เป็นคนดี ใครทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว เมื่อปฏิบัติดีดีพยายามใช้สติปัญญาก็สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ไม่ว่าจะอยู่ในวาระไหนก็ตาม^{๔๑}

ตามความเชื่อของสังคม จัณทาลจะไม่สามารถพ้นจากความเป็นจัณทาลในชาตินี้ได้ แต่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งมีมูลระบุว่า การพ้นจากความเป็นจัณทาลเกิดขึ้นได้ใน ๒ กรณี คือ

๗.๑ การบวชในพระพุทธศาสนา

จัณทาลที่บวชในพระพุทธศาสนาจะไม่ต้องกังวลเรื่องวาระ เพราะภิกษุต้องสละ ทรัพย์สินเงินทอง การครองเรือน ตระกูล ยศศักดิ์ทุกอย่าง เพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นอิสระจาริกไปได้อย่างไม่มีความกังวล ชีวิตภิกษุนั้นพระพุทธองค์เปรียบไว้ว่าเหมือนนกที่มีสองปีกจะไปไหนเมื่อใดก็ได้^{๔๒} เมื่อบวชแล้วก็ต้องยอมละสถานภาพทางสังคมที่มีอยู่เดิมมาเป็น “สมณคากยบุตร” เหมือนกัน^{๔๓}

๗.๒ การได้รับพระมหากรุณาจากพระราช

วิธีนี้พบเฉพาะในอรรถกถา ตัวอย่างเช่น จัณทาลผู้สอนธรรมพระเจ้าพรหมทัต มีคำพรรณนาว่า พระโพิสัตร์เกิดเป็นจัณทาล เมื่อภรรยาแพ้ออกอยากกินมะม่วง ตกกลางคืนจึงปีนต้นมะม่วงในพระราชอุทยาน ครั้งนั้น พระเจ้าพรหมทัตนั่งบนพระราชอาสน์สูงเรียนมนต์จากพราหมณ์ปุโรหิตผู้นั่งอาสนะต่ำ พระโพิสัตร์เห็นว่าทั้งคู่ไม่เคารพธรรมจึงตำหนิ พระราชาทรงเลื่อมใสธรรมกถาของพระโพิสัตร์จึงตรัสถามถึงชาติ ทราบว่าเป็นจัณทาลแต่ก็ไม่ทรงรังเกียจ กลับประทานพวงดอกไม้มารับสั่งมอบราชสมบัติให้ครองผลัดกัน คือ พระองค์เป็นพระราชชาติกลางวัน พระโพิสัตร์เป็นพระราชชาติกลางคืน จากนั้นก็ทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพิสัตร์ ทรงทำความเคารพในฐานะอาจารย์ประทับนั่งบนอาสนะต่ำแล้วทรงเรียนมนต์^{๔๔}

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **สอนนาค-สอนทิต ชีวิตพระชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๔๓} อ.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐, ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๖.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.จตุก.อ. (ไทย) ๕๘/๓/๔/๔๓๑-๔๓๖, อีกเรื่องหนึ่งกล่าวถึงพระนางชัมพาวดี พระนางเป็นหญิงจัณทาลแต่ภายหลังได้รับอภิเษกเป็นพระมเหสี. ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๔/๒/๔๗๔.

๘. พุทธวิถีในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาล

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จาริกแสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ หลักธรรมของพระองค์มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นสากล มีคำสอนเกี่ยวกับความจริงที่เป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล^{๔๕} ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ บุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด มีฐานะอย่างไร เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต^{๔๖} พระองค์ไม่เห็นด้วยกับ คำกล่าวที่ว่าคนวรรณะสูงต้องเป็นคนดีเสมอไป คนวรรณะต่ำต้องเป็นคนชั่วเสมอไป ทรงตรัสว่า ไม่ควรกล่าวว่าความเป็นคนมีตระกูลสูง หรือความเป็นผู้มีทรัพย์มาก ว่าดีหรือเลว เพราะคนที่มีสกุลสูงและคนที่มีทรัพย์มาก อาจทำได้ทั้งความชั่วความดี ความชั่วความดีจึงอยู่ที่การกระทำ ไม่ใช่อยู่ที่ตระกูลสูง วรรณะสูงหรือมีทรัพย์มาก^{๔๗}

อย่างไรก็ตาม ในการปรับเปลี่ยนชีวิตของจันทาลนั้น พระพุทธองค์ให้ความสำคัญกับปัญหาทั้ง ๒ ด้าน คือ ด้านแรกทรงชี้แจงให้คนวรรณะสูงคลายความยึดถือในวรรณะที่อิงกับความเชื่อทางศาสนา ด้านที่สองทรงสอนพวกจันทาลให้ตระหนักในศักดิ์ศรีความเป็นคน ไม่ให้ยอมจำนนต่อชะตาที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

๘.๑ การทำความเข้าใจกับคนวรรณะสูงโดยส่วนร่วม

ในการทำความเข้าใจเรื่องวรรณะกับสังคมนั้น วิธีที่พระพุทธองค์ใช้ส่วนมากเป็นการแสดงธรรมในรูปของการสนทนาถามตอบ (สัจจจา) วิธีนี้เหมาะกับคนที่ยังไม่นับถือพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม พระสูตรต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องวรรณะจึงอยู่ในรูปของการสนทนา เรื่องเริ่มจากมีพราหมณ์เจ้าลัทธิหรือพราหมณ์ผู้มีชื่อเสียงมาถามปัญหาเกี่ยวกับพระองค์บ้าง^{๔๘} พราหมณ์ที่มีชื่อเสียงส่งลูกศิษย์ที่เก่งที่สุดมาถามปัญหาบ้าง^{๔๙} พระองค์ตรัสถามสาวกที่เคยนับถือพราหมณ์บ้าง^{๕๐} มีบุคคลสำคัญของบ้านเมือง เช่น กษัตริย์ ถามปัญหาเรื่องวรรณะกับพระมหาสาวกบ้าง^{๕๑} บางเรื่องกล่าวถึงแค่วรรณะ ๔ แต่บางเรื่องกล่าวรวมทั้งจันทาลและคนวรรณะต่ำพวกอื่นด้วย สรุปประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗๑.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๗-๔๔๔/๕๔๘-๕๕๗.

^{๔๘} เช่น เอกุการีสูต. ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๖-๔๔๔/๕๔๗-๕๕๗.

^{๔๙} เช่น อัถสลายนสูตร. ม.ม. (ไทย) ๔๐๑-๔๑๑/๕๐๑-๕๑๕.

(๑) การแสดงประวัติความเป็นมาของวรรณะ ๔

พระพุทองค์ตรัสถึงเหตุที่พราหมณ์ถือเรื่องวรรณะว่าเป็นเพราะจำเรื่องเก่าของพวกตนไม่ได้ ทรงแสดงพัฒนาการของสังคมมนุษย์สรุปความได้ว่า การเกิดขึ้นของกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์และคหฺฐเป็นกระบวนการตามธรรมชาติของสังคมมนุษย์ เริ่มแรกที่มนุษย์รวมตัวเป็นสังคมนั้นไม่มีการแบ่งแยกว่าใครเป็นวรรณะใด ทุกคนเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์เหมือนกัน ต่อมาเมื่อปัญหาเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์จึงตกลงกันที่จะสมมติคนที่มีความสามารถ นำเกรงขามให้มาทำหน้าที่ดูแลสังคม หน้าที่นั้นสังคมยกให้ ไม่ใช่มาจากพระพรหม ผู้คนเรียกคนๆ นั้นว่า มหาสมมตราช ต่อมามหาสมมตราชเป็นเจ้าเหนือที่นาจึงเรียกว่า กษัตริย์ และเป็นผู้ทำให้คนอื่นยินดีโดยธรรมจึงเรียกว่า ราชา ต่อมามีคนในสังคมนั้นนั่นเอง ต้องการลอบบาปอกุศล ต้องการความวิเวกจึงออกไปอยู่ป่าเจริญฌาน บางคนได้สมาธิ บางคนไม่ได้ คนพวกหลังจึงกลับมาอยู่ในบ้านแต่ก้มกิริและทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาด้านพิธีกรรม เรียกคนพวกนี้ว่า พราหมณ์ มีคนในสังคมนั้นนั่นเอง จับคู่อยู่กับฉันผิวเมียประกอบอาชีพต่างๆ หาเลี้ยงครอบครัว เช่น รักษาความปลอดภัย ค้าขาย เรียกคนพวกนี้ว่า แพศย์ (เวสส) มีคนในสังคมนั้นนั่นเอง โดยปกติมีนิสัยดุร้าย รับจ้างทำงานที่สังคมรังเกียจ เช่น รับจ้างเผาศพ ล่าสัตว์ ขนขยะ เรียกคนพวกนี้ว่า คหฺฐ (สุทฺฐ) วรรณะ ๔ พวกใดออกบวช ประพฤติตนเป็นผู้ไม่มีเรื่อ นพวกนั้นก็เป็นสมณะ วรรณะทั้ง ๔ และสมณะนี้ ผู้ใดประพฤติสุจริตไปสวรรค์เหมือนกันหมด ผู้ใดประพฤติทุจริตก็ไปนรกเหมือนกันหมด ผู้ใดประพฤติทั้งสุจริตและทุจริตละกันยอมได้รับผลคือสุขบ้างทุกข์บ้างทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ผู้ใดสำรวมกายวาจาใจด้วยการเจริญธรรมมีสติปัญญาเป็นต้น ผู้นั้นยอมเข้าถึงพระนิพพานได้ในปัจจุบันทีเดียว ส่วนผู้เป็นอรหันตชินาสพอยู่จบพรหมจรรย์แล้วกล่าวได้ว่าเป็นเลิศกว่าคนทั้งหลาย^{๕๒}

จะเห็นว่า คนในวรรณะ ๔ หากว่าตามพัฒนาการของสังคมมนุษย์แต่เดิมาก็มีฐานะเท่ากัน การบัญญัติเรียกชื่อต่างๆ เกิดขึ้นในภายหลังตามลักษณะแห่งการกระทำของตนๆ (เดิมทีเดียวก็เป็นคนพวกเดียวกัน)^{๕๓} ชื่อเรียกที่ใช้แบ่งแยกคนเป็นวรรณะต่างๆ นั้น เป็นสิ่งที่สังคมกำหนดให้ภายหลัง

^{๕๐} เช่น อัครัญญสูตร. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒, วาเสฏฐสูตร. ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๔-๔๖๑/๕๗๒-๕๘๓.

^{๕๑} เช่น มธุรสสูตร (เหตุการณเกิดหลังพุทฐปรินิพพาน). ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๗-๖๗/๓๘๒-๒๑๒.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๙-๑๓๕ /๕๕-๕๙.

^{๕๓} วคิน อินทสระ, **พระไตรปิฎก ฉบับที่ห้าให้ง่ายแล้ว**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๒.

(๒) ในหมู่มนุษย์ทุกรณะไม่มีความแตกต่างกันเฉพาะตัว

พระพุทธศาสนาถือว่า คนในวรรณะ ๔ หรือคนวรรณะต่ำอื่นๆ จัดอยู่ในเผ่าพันธุ์มนุษย์เหมือนกัน มนุษย์ทุกคนเกิดเป็นคนได้ก็เพราะอาศัยปัจจัย ๓ ประการเหมือนกัน คือ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดาอยู่ในวัยที่มีระดู และคันธัพพะ (สัตว์ผู้จะมาเกิดในครรภ์) ปรากฏ^{๕๔} คนที่ให้กำเนิดมนุษย์ในโลกนี้ก็คือ ชายหญิงคู่หนึ่งซึ่งเกิด เต็บโต ใช้ชีวิตและจะต้องตายในโลกใบนี้

พระพุทธองค์ตรัสกับภราทวาชมาณพสรุปความตอนหนึ่งได้ว่า หย้ากับต้นไม้ พวกแมลงเช่น ตั๊กแตนกับมดดำมดแดง สัตว์ระหว่างสัตว์สี่เท้า สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์น้ำหรือนกที่บินในอากาศ สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ยังมีรูปพรรณสัณฐานให้สังเกตแยกแยะได้ แต่มนุษย์เรานั้นไม่มีรูปร่างสัณฐานแตกต่างกันไปตามกำเนิดมากมาย ผม ศีรษะ ใบหู นัยน์ตา รวมทั้งอวัยวะต่างๆ ผิวพรรณ หรือเสียงก็ไม่แตกต่างกัน ในสรีระของแต่ละคนไม่มีความแตกต่างกันเฉพาะตัว การเรียกขานกันก็ทำตามบัญญัติเท่านั้น^{๕๕} นามและโคตรที่เขากำหนดนั้นเป็นเพียงสมมติบัญญัติในโลก นามและโคตรปรากฏอยู่ได้ เพราะรู้ตามกันมา ชื่อต่างๆ พวกญาติกำหนดให้ในการเกิดแต่ละครั้ง ตามความเป็นจริงแล้ว คนที่ทำหน้าที่ต่างๆ ในสังคม จะถูกเรียกด้วยชื่อต่างๆ ตามที่สังคมรับรู้ ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามที่ทำหน้าที่เรียกว่า ชาวนา คนที่ทำงานศิลปะก็เรียกว่า ช่างศิลป์ คนที่อาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพก็เรียกว่า พ่อค้า คนที่รับจ้างเขาเลี้ยงชีพก็เรียกว่า คนรับใช้ คนที่อาศัยการลักขโมยเขามาเลี้ยงชีพก็เรียกว่า โจร คนที่อาศัยลูกศรและคัสตราทำหน้าที่รบทำศึกสงครามเรียกว่า ทหารอาชีพ คนที่เลี้ยงชีพด้วยการเป็นปุโรหิตเรียกว่า ผู้ประกอบพิธีกรรม คนที่ปกครองท้องถิ่นและแว่นแคว้นเรียกว่า ราชา^{๕๖}

ตามความหมายนี้ คนในวรรณะ ๔ ใครก็ตามหากทำงานอย่างใด สังคมก็จะเรียกขานตามอาชีพที่เขาทำ ในการทำหน้าที่ต่างๆ นั้น ไม่ว่าจะเป็นคนวรรณะสูงหรือต่ำ หากทำด้วยความพยายาม ทำด้วยความบากบั่น เมื่อเหตุปัจจัยถึงพร้อม งานนั้นๆ ก็สำเร็จ แต่หากไม่ยอมลงมือทำ แม้จะบวงสรวงอ้อนวอน งานก็ไม่มีทางสำเร็จ

(๓) ทุกรณะมีศักยภาพในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ถือว่า คนทุกชนชั้นสามารถฝึกฝนเรียนรู้กันได้ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาดของคนไม่มีการแบ่งแยกวรรณะ แม้แต่ในเรื่องศาสนา หากคนในวรรณะต่ำได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมแล้วได้ขบคิดอย่างลึกซึ้งเขาก็สามารถเข้าใจได้ความ ในด้านของการปฏิบัติธรรม ทุกรณะปฏิบัติธรรมย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ ทุกรณะสามารถมาศึกษาและปฏิบัติธรรมได้โดยไม่มีการกีดกัน ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับสุทธิกพราหมณ์ว่า

^{๕๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๑/๕๑๓-๕๑๔.

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๔๕๖-๔๕๗/๕๗๕-๕๗๖.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๖-๔๕๗/๕๗๕-๕๗๗.

พราหมณ์ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์โดยกำเนิดสาขายามนตร์เป็นอันมาก แต่เป็นผู้เฒ่าและสกปรกภายในอาศัยการโกหกเลี้ยวง้าง ไม่จัดว่าเป็นพราหมณ์, ส่วนกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คูทร คนจัณฑาลและคนเทชยะ ผู้ปรารถนาความเพียร อุทิศกาย และใจอยู่ มีความบากบั่นอยู่เป็นนิตย์ ย่อมถึงความหมดจดอย่างยิ่งได้^{๕๗}

พระพุทธศาสนาทือว่า วรรณะสูงหรือต่ำไม่เป็นอุปสรรคในการศึกษาและปฏิบัติธรรม บุคคลแม้จะเกิดในวรรณะต่ำก็สามารถเป็นมุนีได้ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับสุนทรภักทวาทพราหมณ์ตอนหนึ่งว่า

ท่านอย่าถามถึงชาติ แต่จงถามถึงความประพฤติเกิด ไผ่ย่อมเกิดจากไม้ บุคคลถึงแม้จะเกิดในตระกูลต่ำก็เป็นมุนีได้ มีความทรงจำ เป็นผู้เฉลียวฉลาด กัดกันอนุเคราะห์กันได้ ด้วยหิริ ฝีกตนด้วยสัจจะ ประกอบแล้วด้วยทมะ ถึงที่สุดเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ผู้ใดน้อมมารบรูชาเข้าไปบรูชามุณี นั้น ผู้นั้นชื่อว่าบรูชาพระทักษิณเอยบุคคลถูกกาล^{๕๘}

(๔) ทุกระวรรณะให้ตัดสิ้นความดีหรือความชั่วกันที่การกระทำ

พราหมณ์บอกกับสังคมว่า พวกตนเป็นบุตรของพระพรหม มีชาติกำเนิดบริสุทธิ์ สิ่งที่จะทำให้วรรณะของตนเศร้าหมองมีหลายอย่าง หนึ่งในนั้นคือ การเข้าไปพัวพันกับพวกจัณฑาล พระพุทธองค์ปฏิเสธความเชื่อของพราหมณ์เหล่านั้น หลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัจจายนะก็ได้ตอบคำถามพระเจ้ามฑุระ อวันตบุตรถึงเรื่องวรรณะ ๔ ความโดยสรุปว่า คนในวรรณะ ๔ นั้น คนใดสามารถทำให้ความต้องการทรัพย์สมบัติสำเร็จได้ คนวรรณะเดียวกันและวรรณะอื่นย่อมคอยรับใช้ปฏิบัติให้ถูกใจผู้นั้น, วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปย่อมเข้าสู่อบายเหมือนกัน, วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน, วรรณะใดทำโจรกรรม บริหารกรรม วรรณะนั้นย่อมได้รับราชาอาญาเหมือนกัน, วรรณะใดโกณผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การพูดเท็จ ไม่บริโภคในราตรี ฉันทตาทหารมือเดียว เป็นพรหมจารี มีศีล มีกัลยาณธรรม ย่อมได้รับการกราบไหว้ ลูกรับ เชื่อเชิญด้วยอาสนะ หรือเจาะจงนิมนต์ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร^{๕๙} จัดการอารักขา คุ้มครอง ป้องกันตามความเหมาะสม เพราะสมญานามเมื่อก่อนนั้นหายไปแล้ว ได้ชื่อว่าสมณะเท่านั้น^{๖๐} ในลิลีวีมังสชาติดกก็กล่าวความคล้ายกันนี้ว่า

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๒๗๓.

^{๕๘} คุรายละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๒๗๖.

^{๕๙} คือ เกล็ด ๕ ชนิด คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุผู้อาพาธ.

^{๖๐} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๗-๓๒๒/๓๘๒-๓๙๐.

ชาติและผิวพรรณเป็นของเปล่าประโยชน์ คีลเท่านั้นประเสริฐสุด บุคคลไม่มีคีล มีเพียงสุตะเท่านั้นย่อมไม่มีความเจริญ, กษัตริย์ไม่ดำรงอยู่ในธรรม แพศย์ไม่อิงอาศัยธรรม ชนทั้ง ๒ นั้นละโลกทั้ง ๒ ไปแล้วย่อมเข้าถึงทุกคติ, กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร จันฑาลและคนเทษยะประพฤติธรรมในโลกนี้แล้วย่อมเป็นผู้เสมอกันในเทวโลก, พระเวทก็ตาม ชาติก็ตาม พวกพ้องก็ตามไม่สามารถจะหยิกและความสุขในสัมปรายภพได้ แต่คีลของตนที่บริสุทธิ์แล้วเท่านั้นนำความสุขมาให้ในสัมปรายภพ^{๖๑}

(๕) ทุภวรรณะที่ไม่พ้นชราและมรณะ

พระพุทธศาสนาถือว่า ชีวิตของคนทุกคนในโลกนี้ประกอบด้วยร่างกายกับจิตใจ ความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติใดๆ ที่มนุษย์ต้องพบเจอ ทุภวรรณะก็ต้องพบเจอเหมือนกัน ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความแก่ ความเจ็บและความตาย ดังความในปัพพโตปมสูตรว่า

ภูเขาใหญ่ล้นแล้วด้วยศิลาสูงจดท้องฟ้ากึ่งบดสัต์ว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ แม่น้ำในไฉชราและมรณะก็ฉนั้นนั้น ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ พวกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ศูทร คนจันฑาล และคนเทษยะ ไม่เว้นใครๆ ไว้เลย ย่อมย่ำยีเหล่าสัตว์ทั้งสิ้น^{๖๒}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจเรื่องวรรณะมาก ทรงไม่เห็นด้วยกับการใช้ชาติกำเนิดแบ่งแยกคนแล้วบอกว่าพวกนี้เป็นวรรณะสูงมีชาติกำเนิดบริสุทธิ์หรือแบ่งว่าคนพวกนี้เป็นคนวรรณะต่ำ ต้องถูกรังเกียจจากสังคม การที่พระองค์แสดงหลักคำสอนเพื่อปฏิเสธระบบวรรณะของพราหมณ์อย่างจริงจังและตรงไปตรงมานี้ ทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์เป็นที่รับรู้ของพราหมณ์โดยทั่วไป ดังข้อความที่พราหมณ์มักกล่าวเมื่อนึกถึงพระพุทธเจ้าที่ว่า “พระสมณโคดมนี้ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์ที่ทั่วไปแก่วรรณะ ๔ จำพวก”^{๖๓} ผลจากการประกาศสังฆธรรมของพระพุทธองค์นั้น แม้ไม่ถึงกับทำให้ระบบวรรณะสูญสิ้นไปจากสังคม แต่ก็สามารถทำให้คนจำนวนมากยอมรับในเหตุผลและยอมปรับเปลี่ยนท่าทีต่อคนในวรรณะต่ำ คนที่มีศรัทธาสามารถละทิ้งภาระในครอบครัวได้ก็ได้เข้ามาบวชเป็นพระสาวกสาวิกา คนที่ไม่สามารถละทิ้งภาระในการครองเรือนได้ก็ได้ประกาศตัวเป็นอุบาสกอุบาสิกา ยอมคบหาคนวรรณะต่ำด้วยใจบริสุทธิ์ ในหมู่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเรื่องวรรณะไม่ถือเป็นเรื่องสำคัญอีกต่อไป

^{๖๑} ชู.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๖๕-๖๙/๒๑๑-๒๑๒

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๖/๕๗๓-๕๗๔

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๑/๕๐๑.

๘.๒ การทำความเข้าใจกับจิตตาสถาปัตยกรรมระดับบุคคล

นอกจากพระพุทธองค์จะทำความเข้าใจกับคนวรรณะสูงในสังคมแล้ว สิ่งหนึ่งที่ทรงให้ความสำคัญสำคัญควบคู่กันไป คือ การชี้แจงให้พวกจิตตาสถาและคนวรรณะต่ำอื่นๆ ตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพในความเป็นมนุษย์ของตน มีผลทำให้จิตตาสถาไม่ยอมจำนนต่อชะตากรรมที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ดังปรากฏว่ามีจิตตาสถาจำนวนหนึ่งหันมาศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม พร้อมกันนั้นก็ฝึกฝนพัฒนาฝีมือจนสามารถประกอบอาชีพที่สังคมยอมรับ ทำให้ฐานะการเป็นอยู่ดีขึ้นตามลำดับ

ก่อนหน้านั้น จิตตาสถาที่ยอมจำนนต่อชะตากรรมจะพยายามใช้ชีวิตอย่างเจียมตัว ทำอาชีพที่สังคมรังเกียจ สกปรก รายได้น้อย แม้จะมีโอกาสทำงานอื่นที่ดีกว่า แต่ก็จะไม่ยอมเปลี่ยนเพราะกลัวจะละเมิดข้อห้ามเรื่องอาชีพระจำวรรณะ เวลาเดินทางไปต่างๆ จะต้องถือไม้เคาะไปด้วยเพื่อให้คนทราบว่าเป็นจิตตาสถาแล้ว คนวรรณะสูงจะได้ไม่ต้องพบเจอ บางคนหากบังเอิญเจอคนวรรณะสูงหรือนักบวชเจ้าลัทธิจะต้องพยายามหลบให้พ้นสายตาด้วยการยื่นแอบแทบจะแทรกฝ่าเรือนชอนตัวเอง^{๖๔}

ในการทำให้พวกจิตตาสถาตระหนักในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้น พระพุทธองค์ใช้ชีวิตสนทนาเหมือนกับที่ทำกับคนวรรณะสูง จากนั้นพระองค์จะปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ คณาจารย์เจ้าลัทธิอื่นไม่นิยมปฏิบัติ สรุปรประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) เสด็จไปโปรดจิตตาสถาอย่างไม่ถือพระองค์

พระพุทธองค์ปฏิบัติต่อพวกจิตตาสถาเหมือนกับคนทั่วไปด้วยการเสด็จไปโปรด แสดงธรรม รับเครื่องสักการะ รวมทั้งอนุญาติให้บวชในพระพุทธศาสนา ทำให้จิตตาสถามีโอกาสได้ศึกษาและปฏิบัติธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) ทรงเสด็จไปโปรดนางจิตตาลี มีข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของนางว่า เช้าวันหนึ่งพระพุทธองค์พร้อมภิกษุหมู่ใหญ่เสด็จไปโปรดหญิงจิตตาลี ชื่อจิตตาลี พบนางกำลังกำลังถือไม้ออกจากเมือง นางได้ยื่นประจันหน้ากับพระพุทธองค์ พระมหาโมคคัลลานะฐ์พระทัยของพระศาสดาและรู้ว่านางใกล้จะเสียชีวิต จึงบอกนางว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเพื่อโปรดนางโดยตรง ให้นางทำจิตให้เลื่อมใสแล้ว ประคองอัญชลีถวายพระบาทยุคลของพระพุทธเจ้า นางได้ฟังแล้วสลัดใจกับชีวิตของตน แต่ก็มีใจเลื่อมใสในพระศาสดา นางจึงถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยืนประคองมือนมัสการอยู่ มีจิตเป็นสมาธิด้วยปีติอันชานไปในพระพุทธคุณตลอดเวลา จากนั้นพระพุทธองค์ก็เสด็จจากไป

ต่อมานางถูกโคแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่งวิ่งมาขวิดเสียชีวิตแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากนั้นนางเทพธิดาได้มานมัสการพระมหาโมคคัลลานะพร้อมกับเล่าประวัติของตนถวาย^{๖๕}

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๓/๔๔๐.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ชุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๙๕-๒๐๕/๓๔-๓๖, ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/๒/๑/๑๗๙-๑๘๔.

๒) ทรงอนุญาตให้คนรับจ้างชนชยะชื่อสุนีตะบวช พระสุนีตะเล่าประวัติของตนว่า ก่อนบวช ท่านทำอาชีพรับจ้างเก็บดอกไม้ที่เกี่ยวไปถึง ตอนเช้ารับจ้างขนน้ำบัสสาวะอุจจาระไปถึงและล้างสถานที่นั้นให้สะอาด งานที่ท่านทำเป็นอาชีพต่ำต้อย ลังคมรังเกียจ ดูหมิ่น ช่มชู้ รายได้น้อย ของกินน้อย^{๖๖} มีคำพรรณนาว่า วันหนึ่งพระพุทเจ้าได้ครองผ้าแต่เช้า ถือบาตรและจีวรแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ เสด็จดำเนินไปตามถนนที่นายสุนีตะกำลังทำงานหาบของไม่สะอาดไปถึง นายสุนีตะเห็นพระพุทเจ้ากำลังเสด็จมา ใจหนึ่งก็รู้สึกพรันพรึง ใจหนึ่งก็รู้สึกชื่นชม เมื่อจวนตัวไม่อาจแอบซ่อนทัน จึงวางหาบไว้ที่ข้างฝาเรือน ยืนประคองอัญชลีแสดงความเคารพ พระพุทองค์เห็นอาการของนายสุนีตะทราบอาการที่เขาชื่นชม แม้พบกันต่อหน้าก็ยังไม่มีความละอายเพราะมีชาติกำเนิดต่ำและทำการงานที่สังคมรังเกียจ จึงมีพระดำริจะให้นายสุนีตะแก้ผ้าแล้ว ถังตรัสเรียกนายสุนีตะมา ถามถึงความยากลำบากในการใช้ชีวิตและถามถึงความประสงค์จะบวช นายสุนีตะเกิดความปีติ โสมนัสอย่างยิ่งที่ทราบว่าตนสามารถบวชได้ จึงกราบทูลขอบวช นายสุนีตะจึงได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ต่อมาได้ตั้งหน้าทำความเพียร ไม่นานก็บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๖๗}

(๒) สอนให้จันทาลตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพของตน

พระพุทธศาสนาท่านสอนว่า ชาติกำเนิดไม่ควรนำมาคิดศักดิ์ศรีหรือศักยภาพของคน มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาได้ การกำหนดอาชีพประจำวรรณะเป็นเรื่องไม่เหมาะสม ทุกวรรณะน่าจะทำอาชีพอะไรก็ได้ที่ตนมีความสามารถ คนที่ทำหน้าที่ในสังคม จะถูกเรียกด้วยชื่อต่างๆ ตามที่สังคมรับรู้ ใครก็ตามที่ทำหน้าที่เรียกว่า ชาวนา คนที่ทำงานศิลปะก็เรียกว่า ช่างศิลป์ คนที่อาศัยการค้าขาย เลี้ยงชีพก็เรียกว่า พ่อค้า คนที่รับจ้างเขาเลี้ยงชีพก็เรียกว่า คนรับใช้ คนที่อาศัยการค้าขาย เลี้ยงชีพก็เรียกว่า โจร คนที่อาศัยลูกศรและศาสตราทำหน้าที่รบทำศึกสงครามเรียกว่า ทหารอาชีพ คนที่เลี้ยงชีพด้วยการเป็นปุโรหิตเรียกว่า ผู้ประกอบพิธีกรรม คนที่ปกครองท้องถิ่นและแคว้นเรียกว่า ราช^{๖๘}

คนในวรรณะ ๔ หากทำการตัดช่องย่องเบา ปล้นเรือนหลังเดียว ดักจี้ในทางเปลี่ยว เป็นขู้ หากถูกจับได้ก็สมควรถูกลงโทษให้ประหาร ให้เนรเทศหรือลงโทษตามสมควรแก่เหตุ เพราะสมญานามว่าชัตรีย์ พราหมณ์ แพศย์หรือศูทรของเขานั้นหายไปแล้ว หากถือตามการกระทำเขาควรถูกเรียกว่าโจรเท่านั้น ในทางกลับกันหากคนวรรณะ ๔ ในโลกปลงผมและหนวด นั่งหม่มผ้ากาสาพัสตร์ ออกบวชเป็นบรรพชิต งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การพูดเท็จ ไม่ฉันอาหารในเวลาวิกาล ฉันภัตตาหารมื้อเดียว เป็นพรหมจารี มีศีล มีกัลยาณธรรม ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ไม่ว่าจะวรรณะใดก็ควรได้

^{๖๖} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๒๐-๒๑/๔๔๖-๔๔๗.

^{๖๗} ชู.เถร.อ. (ไทย) ๕๒/๒/๓/๔๓๙-๔๔๐.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๖-๔๕๗/๕๗๕-๕๗๗.

รับการกราบไหว้ ลูกรับ เชื่อเชิญด้วยอาสนะ หรือเจาะจงนิมนต์ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและยา รักษาโรค พร้อมกับจัดการอารักขา คุ้มครอง ป้องกันตามความเหมาะสม ข้อนี้เป็นเพราะว่าสมัญญานามว่า กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทรของท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนี้ได้สูญหายไปหมดแล้ว ท่านควรได้ชื่อว่าเป็นสมณะเท่านั้น ตามความหมายนี้แสดงให้เห็นว่า วรณะสูงและต่ำนั้นเป็นเรื่องที่สังคมกำหนด แต่ตามความเป็นจริงแล้วทุกคนไม่มีความแตกต่างกันเลย^{๖๙}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับคนทุกระดับ สำหรับคนที่สังคมบอกว่า เป็นวรรณะต่ำ ทรงสอนไม่ให้ยอมจำนนต่อชะตากรรมที่สังคมกำหนดให้อย่างไม่เป็นธรรม ให้คำนึงถึงศักดิ์ศรีและใช้ศักยภาพของความเป็นมนุษย์แล้วกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความเพียรพยายาม ทรงให้สิทธิทางศาสนาแก่คนวรรณะต่ำทั้งด้านการศึกษาและการปฏิบัติ ให้ถือว่า การกระทำเท่านั้นเป็นเครื่องยืนยันความดีความชั่วของคน ทุกคนสามารถประกอบอาชีพอะไรก็ได้ถ้ามีความสามารถ ในการใช้ชีวิตก็ไม่จำเป็นต้องคอยหลบหนีผู้คน ชาติกำเนิดไม่สามารถทำให้ใครบริสุทธิหรือเศร้าหมองได้ แนวทางปฏิบัติต่อคนวรรณะต่างๆ นั้นเป็นไปตามหลักที่ว่า ในหมูชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่ เทวดาและมนุษย์^{๗๐}

๙. “สังฆะ” ชุมชนแห่งการศึกษาที่ปราศจากการถือวรรณะ

อย่างไรก็ตาม ในการทำความเข้าใจเรื่องวรรณะกับสังคมนั้น วิธีที่พระพุทธองค์ใช้มากคือการสอนหรือการแนะนำให้สังคมนั้นคิดว่าควรจะทำปฏิบัติอย่างไร แต่จะไม่ให้มีมาตรการบังคับ คนที่เห็นด้วยกับพระองค์ก็รับไปปฏิบัติ ข้อนี้จะแตกต่างจากวิธีการที่ทรงใช้ในสังคมสงฆ์ จากการศึกษาพบว่า เมื่อมีคนเข้ามาบวชเป็นภิกษุจำนวนมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงตั้งคณะสงฆ์เพื่อเป็นชุมชนที่มีสภาพแวดล้อม บรรยากาศ ระบบความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการที่แต่ละบุคคลจะได้พัฒนาตนขึ้นมาด้วยหลัก ไตรสิกขา^{๗๑} ไม่อนุญาตให้ภิกษุใหม่ปลีกตัวไปอยู่ผู้เดียว พระอุปัชฌาย์อาจารย์จะเป็นผู้ปกครองดูแล ภิกษุผู้บวชใหม่ให้ได้รับการศึกษา ในสังฆะนี้สมาชิกทุกคนไม่ให้ถือวรรณะ แต่ให้ถือพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ทรงวางโครงสร้างความสัมพันธ์ในหมู่สงฆ์อย่างชัดเจน กำหนดให้สมาชิกของสังฆะปฏิบัติต่อกันด้วยการเป็นบัญญัติสิกขาบทและวัตรต่างๆ สรุประเบิดที่สำคัญดังต่อไปนี้

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๑-๓๒๒/๓๘๘.

^{๗๐} ที.ลี. (ไทย) ๙/๒๗๗/๙๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๘๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐/๓๔.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ต้องฟื้นฟูวัดในชนบทพัฒนาสังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

(๑) ทุภวรรณะบวชแล้วเรียกว่าสมณศากยบุตรเหมือนกัน

ภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ออกจากเรือนยอมละชื่อโคตรและสถานภาพทางสังคมที่มีอยู่เดิมมาเป็น “สมณศากยบุตร” เสมอเหมือนกัน ดังพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า

วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรม วินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า ‘สมณศากยบุตร’ ทั้งสิ้น เหมือนนมทานที่ทุกสาย คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและ โคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า มหาสมุทรทั้งสิ้น^{๗๒}

เมื่อมาบวชแล้วก็ให้ถือพระวินัยเป็นอย่างเดียวกัน ให้นับถือกันตามลำดับพรรษา ถ้าต้องอาบัติก็ต้องกระทำคืนอาบัตินั้นๆ ตามวิธีที่กำหนดไว้ ในการแสดงให้เห็นว่า วรรณะ ๔ ไม่มีความแตกต่างกัน สิ่งหนึ่งที่นิยมทำคือ การเปรียบเทียบการใช้ไม้สีไฟ ความโดยสรุปว่า ระหว่างการให้บวชที่เกิดขึ้นในตระกูลสูง คือ ตระกูลกษัตริย์ พราหมณ์ ราชตระกูล เอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทร์ หรือไม่ทับถมมาทำเป็นไม้สีไฟ กับการให้บวชที่เกิดขึ้นในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลจณฑาล ตระกูลพราน ตระกูลช่างจักสาน ตระกูลช่างรถ ตระกูลคนเทขยะ เอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือไม่ละหุงมาทำเป็นไม้สีไฟ ไฟที่เกิดจากการสีไม้ของบวชสองกลุ่มย่อมลุกโพล่งขึ้น ไฟที่เกิดขึ้นย่อมมีเปลว มีสี มีแสงสว่างและสามารถทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟให้สำเร็จได้เหมือนกัน ข้อนี้เปรียบเหมือนกับบุคคลที่ออกจากตระกูลกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์หรือศูทร หากทำตามพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้แล้ว เว้นความชั่ว ทำแต่ความดี ก็ย่อมได้บรรลุธรรมที่ถูกต้องเสมอกัน^{๗๓}

(๒) อุปัชฌาย์อาจารย์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริกอันเตวาลิกไม่เลือกวรรณะ

เมื่อเข้ามาบวชเป็นสมาชิกของสังฆะแล้ว ภิกษุใหม่จะต้องมีผู้ปกครอง พระพุทธองค์กำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสัทธิวิหาริกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาลิก ด้วยการให้การศึกษาอบรม ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องถือนิสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา ๕ พรรษาจนกว่าจะมีปัญญาธิกา^{๗๔}

กุลบุตรผู้มาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดก็ต้องกระทำวัตรต่อกัน ไม่มีข้อยกเว้น หากคนวรรณะต่ำบวชก่อนและมีความสามารถเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ กุลบุตรที่เป็นคนวรรณะสูง (กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์) ก็ต้องกระทำวัตรต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ที่เป็นคนวรรณะต่ำ

^{๗๒} อ.อุฏจก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐, ข.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๖.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๔/๕๕๕-๕๕๖.

^{๗๔} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๔๑-๔๒.

การที่พระพุทธเจ้ากำหนดให้ภิกษุชนับถือกันตามลำดับพรรษา มองในแง่หนึ่งก็เป็นประโยชน์ต่อการฝึกฝน คือ ใช้เป็นอุบายในการลดมานะหรือความถือตัวได้ ความข้อนี้เห็นได้จากกรณีเจ้าศากยะ ๖ คน คือ ภัททิสยะ อนุรุทธะ อานันทะ ภคฺ กิมพิละและเทวทัต ออกบวช ครั้งนั้นทรงพานายอุบลี ผู้เป็นนายภูษามาลาไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นพวกศากยะมีความถือตัวประจำสันดาน นายอุบลีนี้เป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์มาเป็นเวลานาน, ขอพระองค์โปรดให้นายอุบลีนี้บวชก่อน ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักทำสามัคคีธรรมมีการอภิวัตน์เป็นต้นแก่เขา, ความถือตัวของข้าพระองค์ จักสร้างลึนไปด้วยอาการอย่างนี้^{๗๕}

จากนั้นเจ้าศากยะทั้ง ๖ จึงให้อุบลีนั้นบวชก่อน ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงดำเนิการให้ตามที่เจ้าศากยะเหล่านั้นกราบทูล

พระพุทธองค์บัญญัติให้ภิกษุบวชใหม่ต้องบำเพ็ญวัตรหรือต้องแสดงความเคารพต่อภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่าตนแม้จะสัทธิจะต่ำ เมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วต้องถือพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ ถ้ารู้แจ้งธรรมเพราะฟังธรรมของท่าน แม้ท่านจะเป็นคนวรรณะต่ำ เช่น จัณฑาล ก็ต้องแสดงความเคารพ เพราะท่านเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูงสุด สอดคล้องกับความในอัมพชาดกตอนหนึ่งว่า

คนผู้ต้องการน้ำหวานพึงได้น้ำหวานจากต้นไม้ใด จะเป็นต้นละหุ่งก็ตาม ต้นสะเดาก็ตามหรือต้นทองกวาวก็ตาม ต้นไม้นั้นแลเป็นต้นไม้ดีที่สุดของเขา บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมจากผู้ใด จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คูทร จัณฑาล หรือคนเทชยะก็ตาม ผู้นั้นแลเป็นคนสูงสุดของเขา^{๗๖}

อุปัชฌาย์อาจารย์ต้องให้การศึกษาศิษย์ไม่เลือกวรรณะด้วยการสงเคราะห์ ๔ ด้าน คือ

- ๑) สงเคราะห์ด้วยอุเทศ คือ การศึกษาพระบาลี (พุทธพจน์)
- ๒) สงเคราะห์ด้วยปริพุจฉา คือ การอธิบายความแห่งพระบาลี (พุทธพจน์)
- ๓) สงเคราะห์ด้วยโอวาท คือ การกล่าวสอนให้รู้จักสิ่งที่ดีควรทำและไม่ควรทำ
- ๔) สงเคราะห์ด้วยอนุศาสน์ คือ การพร่ำสอนอยู่เนื่องๆ^{๗๗}

^{๗๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๘๑-๑๘๖.

^{๗๖} พุ.ชา.เตรสก. (ไทย) ๒๗/๗-๘/๓๔๗.

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๑๕๙.

(๓) ห้ามมิขู่กล่าวเสียดสีภิกษุผู้เกิดในวรรณะต่ำ

เมื่อกุลบุตรวรรณะต่างๆ เข้ามาบวชแล้วก็มีพุทธบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุอื่นเสียดสี ต่ำ สบประมาท หรือทำให้เก้อเขินด้วยการกล่าวคำบ่งถึงชาติกำเนิดต่ำว่า ท่านเป็นคนจัณฑาล คนจักสาน นายพราน ช่างรถ หรือคนเทษยะ หากภิกษุล่วงพุทธบัญญัตินี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทุกๆ คำพูด^{๗๘}

(๔) ทายกทายิกาทำการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุโดยไม่เลือกวรรณะ

พระพุทธศาสนาทือว่า หากภิกษุปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่ว่าจะเป็นวรรณะใดก็ควรถือว่าเป็นเนื้อนาบุญผู้ควรแก่ทักษิณา ตามความหมายนี้ หากจัณฑาลเป็นผู้ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงามตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นต้นก็เป็นบุญเขตที่ทักษิณามีผลมาก ดังความใน คิหิสุตตราว่า

โคผู้ที่ฝึกแล้วเป็นโคใช้งานที่สมบูรณ์ด้วยกำลังมีเขวหนดี และเป็นสัตว์ที่ชื่อตรงจะเกิดในสี่สันใด ๆ ... คนทั้งหลายเทียบมันเข้าในแอกไม่คำนึงถึงสี่สันของมัน ฉันทใด, ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติ ดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล พูดคำสัตย์ มีใจประกอบด้วยหิริ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน จะเกิดในหมู่มนุษย์ชาติใดๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล และคนเทษยะก็ตามก็ละความเกิด และความตายได้ มีพรหมจรรย์บริบูรณ์ ปลงภาระได้แล้วไม่ประกอบด้วยกิเลส ทำกิจที่ควรทำ เสร็จแล้วไม่มีอาสวะ รู้จบธรรมทุกอย่าง ดับสนิทเพราะไม่ถือมั่น ในเขตที่ปราศจากภูลีเช่นนั้นแล ทักษิณาย่อมมีผลมาก ^{๗๙}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า สังฆะที่พระพุทธองค์ตั้งขึ้นนี้ เป็นสังฆะที่ปราศจากการถือวรรณะโดยแท้ หากเทียบกับวิธีที่ทรงใช้กับสังฆมณฑลส์จะเห็นว่า วิธีที่ใช้กับสังฆมณฑลส์จะเข้มงวดชัดเจนกว่า ข้อนี้อาจเป็นเพราะคณะสงฆ์พระองค์ตั้งขึ้นเอง ย่อมทรงวางข้อปฏิบัติต่างๆ ได้เต็มที่

^{๗๘}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๖-๑๗/๒๐๕.

^{๗๙}อง.ติก. (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๓๐๓, อง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๒๒๓-๒๒๔.

๑๐. บทสรุป

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า จันฑาลเป็นคำเรียกบุตรที่เกิดจากมารดาเป็นนางพรหมณีกับบิดา
 วรรณะศูทร (มารดามีวรรณะสูงกว่าบิดา) การที่จันฑาลถูกมองว่ามีชาติกำเนิดต่ำและถูกสังคามรังเกียจ
 นั้นเป็นเพราะความเชื่อในระบบวรรณะของพรหมณ์ ในชุมชนที่ถือวรรณะเคร่งครัดคนวรรณะสูงจะ
 แสดงความรังเกียจจันฑาลด้วยการไม่ต้องการพบเห็น ไม่กินอาหารที่เป็นเดน ไม่ให้อยู่เหนือบาน
 ไม้ ไม่เข้าใกล้ เพราะกลัววรรณะของตนจะเศร้าหมอง จึงทำให้จันฑาลไม่ได้รับสิทธิต่างๆ ทางสังคาม
 ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคามด้วยความยากลำบาก พวกจันฑาลต้องยอมจำนนต่อชะตากรรมที่สังคาม
 กำหนดให้อย่างไม่มีทางเลือก พระพุทธองค์ไม่เห็นด้วยกับการใช้เรื่องวรรณะกีดกันจันฑาล จึงแสดง
 ธรรมด้วยอุปมาหลากหลายให้มนุษย์เข้าใจความจริง ให้เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องชาติชั้น
 วรรณะ โดยตั้งเกณฑ์พิจารณาไว้ที่ธรรม คือ ไม่ว่าจะเกิดในตระกูลต่ำหรือสูง ถ้าทำแต่กรรมดี ก็ชื่อว่า
 เป็นคนดี หากทำแต่กรรมชั่ว แม้จะเกิดในวรรณะสูงตระกูลใหญ่ ก็นับได้ว่าเป็นคนชั่วควรตำหนิ

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้รับผลตาม
 สมควรแก่การปฏิบัติ บุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุ
 พระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะ
 ใด ตามความหมายนี้ จันฑาลก็ถือว่ามีโอกาสที่จะพัฒนาให้ถึงเป้าหมายสูงสุดได้เหมือนกับคนใน
 วรรณะอื่น จึงไม่ควรย่อท้อยอมจำนนต่อโชคชะตาที่สังคามกำหนด หากเพียรพยายามไม่ย่อท้อทำ
 หน้าที่ด้วยปัญญาและหมั่นประกอบกุศลกรรมก็สามารถประสบกับความสุขความเจริญในชีวิตปัจจุบัน

“สังฆะ” ถือว่าเป็นสังคมตัวอย่างที่พระพุทธองค์สร้างขึ้นเพื่อให้สมาชิกเลิกถือวรรณะ เห็นได้
 จากพุทธบัญญัติที่ทรงให้โอกาสกับจันฑาล ทรงเรียกสมาชิกของสังฆะที่มาจากวรรณะทั้ง ๔ ว่า “สมณ
 ศากยบุตร” เหมือนกัน ทรงห้ามภิกษุอื่นดูถูกภิกษุวรรณะจันฑาล พร้อมกับให้อุปัชฌาย์อาจารย์อบรม
 สั่งสอนตามหน้าที่และให้อุบาสกอุบาสิกอุปัถุม์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ เหมือนๆ กับภิกษุทั่วไป

